

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Назив оригинала:
Федор Михайлович Достоевский
ПРЕСТУПЛЕНИЕ И НАКАЗАНИЕ

Овај роман део је светског јавног књижевног добра.
Copyright © 2024 за ово издање Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-05163-6

Ова књига штампана је на природном рециклираном папиру од дрвећа које расте у одрживим шумама. Процес производње у потпуности је у складу са свим важећим прописима Министарства животне средине и просторног планирања Републике Србије.

ФЛОДОР МИХАЈЛОВИЧ
ДОСТОЈЕВСКИ

ЗЛОЧИН
И КАЗНА

Прево Јован Максимовић

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Београд, 2024.

Роман о греху и спасењу

Балзаков *Чича Горио*, један од истакнутијих романа западноевропског реализма, за важан мотив има пожртвовање провинцијске породице зарад младића који жели да потврди своје биће у престоници. Тај мотив је сродан ситуацији из *Злочина и казне* Достојевског: мати и сестра из удаљене губерније улажу све снаге ради сина и брата, „бившег“ студента права у Петрограду, који пак у империјалној престоници тражи начин да провери и изрази своју изузетност. Сличности су, међутим, само провизорне и исцрпљују се у заједничком полазишту, за којима следе различите смисаоне разраде. Балзаков роман ограничава се значењским домашајем реалистичке прозе, чија је мотивација материјално и социјално усмерена: Ежен де Растињак хоће да обезбеди своје место у париском високом друштву. С друге стране, Достојевски искорачује изван социоекономских граница које су уоквирене емпиријом како би случај Родиона Романовича Раскољникова мотивисао као трансматеријални проблем преступне душе којој је потребно морално и религијско избављење: антихерој *Злочина и казне* убија и при томе није вођен материјалним интересом.

Са становишта реалистичких књижевних норми *Злочин и казна* је несавршен роман, који одступа од искуствене вероватности

као истакнутог критеријума у организацији прозне стварности. Штавише, роман Достојевског покреће фабула која се пре заснива на насилном спајању или укрштању случајности неголи на чврсто мотивисаној вероватности. Примера ради, премда је простор збивања царски велеград, Достојевски згушњава свој књижевни свет у толикој мери да су сви актери и истакнути догађаји неприродно свезани: Раскољников добија због друге ствари позив у полицију баш дан по убиствима која је починио, и тамо слуша разговор чиновника управо о убијеној зеленашици; дошавши у Петроград, Свидригајлов одседа баш у соби до Соњине „шуше“ (стр. 377) и има прилику да прислушкује њен разговор с Раскољниковом; у прошлости је про-тагониста, одмах након свог првог одласка код старе лихварке, у кафани чуо дијалог студента и официра о Аљони Ивановној и дискусију о томе да ли би злочин према њој био оправдан потоњим добрим делима итд. Но овај роман подноси поменуте слабости будући да га оне смисаоно не одређују, већ Достојевски, каткад немарно, поставља реалистички фон с циљем да се на њему и из њега пробије до врхунског интереса и значења романа, а реч је о метафизичком и надискуственом – проблему сагрешења и избављења.

Злочин и казна први је од пет великих романа Достојевског (након ког су написани *Идиот*, *Зли дуси*, *Младић* и *Браћа Карамазови*) и објављен је 1866. године. Овим податком скрећемо пажњу на чињеницу да је у исто време Толстој писао једно од највећих дела у историји светске књижевности – ради се, наравно, о *Рају и миру* – које са *Злочином и казном* дели идејна упоришта, као и тежњу да се зарад доспевања до највишег спиритуалног значења прошире уски социополитички и емпиријски узуси карактеристични за прозу западног реализма. Тематско тежиште заједничко овим двама романима свакако да је наполеонство, дакле, не само Наполеон као стварна историјска јединка, већ књижевно-уметничко тумачење његовог духовног и моралног дејства у повести човечанства. Наполеонска идеологија код Толстоја је деструктивна, води у смрт (на пример

Андреја Болконског) и спутава човеково природно срastaње с целином света. Каква је идеологија посреди и како је она уметнички уобличена и протумачена код Достојевског, у *Злочину и казни*?

Наполеонство, нарочито онако како га схвата и живо и, истовремено, смртоносно примењује Раскољников, јесте идеологија индивидуалистичког безумља и зла, којој је вредносно надређена хришћанска или, прецизније, експлицитно новозаветна етика одрицања од властите индивидуе зарад другог. У *Злочину и казни* новозаветни вредносни и духовни систем посредован је на два узајамно повезана нивоа: један се тиче лика Соње Мармеладове, а други уметничког начина на који је епизода о васкрсењу Лазаревом из Јовановог јеванђеља уткана у сâм роман.

Евентуална пишчева слабост при реалистичком развијању фабле кроз арбитарно спајање елемената преображава се у монументалну изградњу текстуалне целине као симболичког поретка, који почива на духовном слагању различитих равни романескне збиље. Такав је случај – један од најважнијих у роману – са релацијом између Соњиног лика и поменуте јеванђеоске приче о Лазаревом васкрсењу. Фабулу организује, између осталог, и натегнуто укрштање Лизавете Ивановне, млађе лихваркине сестре и друге жртве Раскољниковљевог пира, са Соњом, фигуром која изводи убицу на пут прочишћења од грехова које је починио. Испоставља се, наиме, да је стицајем случајних околности Соња познавала Лизавету, те да је од ње добила дар који ће имати судбинску улогу у Раскољниковљевој одлуци да прихвати пут испаштања и страдања. Део Соњиног оскудног иметка јесте руски превод јеванђеља који јој је поклонила касније убијена Лизавета и из ког ће она у кључној тачки романа читати протагонисти о Исусовом оживљавању Лазара. Спољашње фабуларне случајности омогућавају зато смисаоно слагање новозаветног идеалитета са савременим петроградским

Фјодор Михајлович Достојевски

реалитетом, слагање које је оправдано ликом Соње Мармеладове као живим носиоцем јеванђеоске чистоте душе. Својства њеног карактера допуштају Достојевском да уздигне свој књижевни свет над пуким просторно-временским координатама деветнаестовековних петроградских реалија, те да га заснује као својеврсни одраз јеванђеоске хуманости. Другим речима, крајњи циљ Достојевском није литерарна парафраза историјске стварности по себи, већ провера односа и степена блискости између онога што писац доживљава као врховну норму људског постојања, а то је идеал новозаветне човечности, и одвратне повесне збиље, која ипак чува потенцијале онаквог идеала. Соњино читање јеванђеља подстиче преусмеравање Раскољникова са пута наполеонске идеологије ништавила и смрти ка животу који се окреће будућности моралног испаштања и покајања. При томе, Соњин утицај на убичино преображавање није изведен ни само психолошки (чистом снагом Соњине кротке личности) нити идеолошко-дидактички (самим пишчевим хтењем да утврди надмоћ хришћанске над наполеонском етиком), већ на уметнички начин, кроз суптилне контакте између текстуалних елемената који се симболички утискују у Раскољниковљево животну путању, а врхунски пример јесте спрега између Соње, која Лизаветином књигом искупљује, и Лизавете, због чијег се страдања протагониста позива на искупљење.

У садашњем времену романа Достојевски приказује последњи стадијум Раскољниковљевог душевног пакла и конкретне последице његовог пристајања уз идеологију која одобрава да се у име властите претпостављене изузетности сруше постојеће универзалне моралне норме и повреди туђи живот. Генеза Раскољниковљеве фикс-идеје или, како други ликови попут доктора Зосимова одређују, мономаније – посредована је превасходно утицајем који је у прошлости на протагонисту имао разговор студента и официра о допуштености да се, зарад вишег и будућег добра, са земље уклони штеточина попут одбојне лихварке, као и ироничним и циничним

тоном којим, у првом разговору с убицом, Порфириј Петровић коментарише Раскољниковљев чланак о злочину. Сâм чланак није пуки плод проблематичне и необавезне мисаоне егзибиције, већ се у њему излаже теорија која нагони на специфичну практичну делатност и тражи да јој се принесе људска жртва. Мисаона креативност надареног младића не води до стваралачког, него до деструктивног чина, а уништење другог човека не представља одступање од првобитне идеје, већ потврђује саму идеју као девијацију мислиочевог моралног карактера и изопачење етоса, које нужно резултује повредом другог човека. Злотворов чланак је, као што Порфириј Петровић каже у последњем сусрету с Раскољниковом, „бесмислен“ (стр. 534), што значи да је испражњен од вредности и страхопоштовања према самој чињеници људског постојања.

Раскољников је починио две фундаменталне грешке: на пољу теорије и на плану праксе. Свој мисаони потенцијал он је упрљао посветивши га безумној спекулацији, којој је, управо зато што је лишена људског значења, инхерентна грешка. Она се потом испољава и на равни практичног деловања, кроз околност да се злочин не одвија онако како је оболели и расцепљени ум предвидео, те се уништењу наводне људске гамади придружује и убиство невине и, како ће Соња истицати, „праведне“ (стр. 389), то јест Лизавете Ивановне.

У контексту самог романа наполеонска идеологија вредносно је самерена према хришћанској моралној норми и у односу на њу је валоризована као богоборство. Соњиним означавањем Раскољникова као богоотпадника („Од Бога сте отпали, а Бог вас је поразио, ђаволу вас је предао!“; стр. 496) само се јасно прецизира начин на који смисао романескне целине третира чланком обзнањени, а злочином потврђени егзистенцијални и духовни модел наполеонства. Реч је о идејном комплексу западне секуларне модерности, а заправо идеологији вредносног ништавила, која Христа као Бога са људским лицем замењује човеком коме се допушта право да уобрази

да је нови бог, те који изузетност свог ега сада сме да прогласи новим моралним законом и да меру своје индивидуе постави на место уклоњеног свечовечанског хришћанског императива милосрђа и љубави према другом човеку. Закон неповредивости било чијег живота као сакралног сме се опозвати у име овоземаљске, наполеонске утопије и изградње превредноване будућности на рушевинама старог, за живот неподобног и неправичног света.

Раскољниковљева мисаона поставка у основи је, разуме се, погрешна и апсурдна, и то не само зато што се превиђа да је наполеонског победоносца, силовитог људског бога и натчовека историјски поразила снага отпора према агресивној и безобзирној утопији него и стога што се за нужни предуслов будућег земаљског, материјалног добра (какво ће, рецимо, бити омогућено Аљониним новцем) узима уништење, односно зло. Дозвола за злочин, па било то и ради вишег циља, присваја се себи, па се општечовечанска мера умањује до представе о властитој изузетности као меродавној, при чему нису јасни критеријуми на основу којих неко, на пример бивши и неуспешни студент, одлучује о својој, као и о вредности других људи. Конструисање људске вертикале, на чијем су дну ваши и поданици закона, а на врху надљудски законодавци – деконструираше се изнутра следећим Раскољниковљевим превидом: уколико се универзалне и објективне норме међуљудских односа замене мером сопственог ја, онда се таква мера непрестано судара с бескрајним правом туђе индивидуе и слама се о њега. Перманентна борба против другог (уместо борбе за људску вредност) збива се у хаосу несигурности коју је изазвало уклањање универзалних закона, а они су нужни како би се уопште уредиле релације међу људима и релативизовале заблуде о апсолутном праву било чијег ега.

Раскољниковљеву интерпретацију Наполеоновог повесног послања одређујемо као идеологију смрти, а разлог није напосто у томе што она води у убиство, већ у томе што почива на уверењу да је сâм смртни човек исходиште и максимум свег постојања, да

изван њега нема ничег више, те да стога он може бити господар над туђим правом на живот. Оваквој хировитости личне воље роман супротставља јеванђеоску епизоду о Лазару као параболу чији је идеал живот, и то живот као победа над смрћу. Западноевропски револуционарни модернизам наполеонског типа (који у роману вулгарно заступа лик Лебезјатњикова) приступа људском животу као биолошкој, тварној чињеници и одузима му посвећење које произлази из самог стваралачког, животодавног геста човековог постанка. Хришћанска религиозност пак сакрализује живот као мистички феномен који ниједан појединац нема права да угрози и потчини својој самовољи, и такву побожност не промишља интелектуално, већ целином свога бића одражава Соња. Роман је на три истакнута места проткан зазивањем приче о васкрсењу Лазаревом: у текст је уводи Порфириј, питајући убицу верује ли у њу, односно у неповредиво право свачијег живота, као слике вечности која побеђује и саму смрт; затим потресена Соња чита новозаветне речи убици из жртвине, Лизаветине књиге, тиме припремајући Раскољниковљеву одлуку да призна злочин; да би се роман завршио осуђениковом спремношћу да изнутра окаје своје зло које је претходно споља признао, а ту вољу за моралним преумљењем одражава његово чување Лизаветиног, то јест Соњиног јеванђеља под затворским јастуком.

Наполеонство подређује личној вољи све што је изван ње: док антропоцентрични индивидуализам жртвује другог зарад себе, као што чини Родион Романович желећи да провери смелост своје воље убијањем, хришћанска побожност исказује се кроз несаломљиву спремност да се сопство подреди другоме и жртвује зарад оног коме је помоћ потребна, као што ради Соња најпре према својој породици, а потом и према Раскољникову. Жртвовање другог полази од логичке грешке и завршава у моралном греху. Наполеонски натчовек хита ка циљу који би требало да је алтруистички, али је заправо безобзиран према појединачном људском животу.

Рај на земљи или, према самом Раскољникову – „Нови Јерусалим“ (стр. 316), гради се у слепилу за живот, па производња среће на темељу унесрећивања доноси смрт. Рђаво надихнута мисао не води Новом Јерусалиму, већ цепању и *расколу* сопствене душе, која није у стању да поднесе стварност и ујасављује последице уображења да човек може бити бог и законодавац.

Наиме, Раскољников није убио рђаву бабу зеленашицу, већ, а то је пресудна тачка целог романа, лихварку и њену слабоумну сестру. Убиство секиром изоштрава се као злочин и грех захваљујући непредвиђеној околности да је, поред Аљоне, морала страдати и Лизавета. Њено ступање на поприште Раскољниковљевог безумља није случајност, већ нужност која пластично показује да је представа о могућности оправданог и „чистог“ убиства погрешна, те да гура убицу у грех. Вера у људску изузетност нечиста је из перспективе која подразумева једнакост сваког живота као чувара душе, али би таква, ексклузивистичка идеологија, упркос својој девијантности, можда и издржала да је остала везана само за случај Аљоне Ивановне. Међутим, наказно уображење у апсолутност властитог права води и ка чину – убиству Лизавете – који се не може правдати и релативизовати никаквом мисаоном апстракцијом нити сугестијом упрљане подсвести. Јуродива Лизавета, Аљонин роб, оличава невиност у детињој пуноћи, а њена безазлена и кротка незаштићеност осветљава јој живот и чини њену чистоту светом. Убијањем сасвим недужне светости, Раскољников се суочава с грешним смислом свог недела, чија ружноћа и беда не допуштају мира ни уму (јер Наполеон није убијао секиром бабе) ни савести (јер уска мисао предвидела је услугу свету елиминацијом омражене лихварке, а не злочин према побожној малоумници).

Раскољникова искупљује побожна проститутка којој собичак издаје лик под именом Капернаумов. Помоћу поменутих елемената Соњин лик уобличава се у новозаветном духу. Капернаум је јеванђеоско место Исусових исцелитељских чуда, простор излечења од

злих духова и грехова. Такође, опште место јеванђеоских текстова јесте света блудница, физички укаљана и од света презрена женска фигура, која непогрешивом интуицијом осећа истину Исусовог мистичког лечења и пружа поверење његовој божанској личности. Када, правдајући своју кћер, упркос њеном послу којим омогућава породици да уопште преживи, Мармеладов каже да ће се и Соњи праштати многи греси зато што је „волела много“ (стр. 46), он наводи Исусове речи из Јеванђеља по Луки (7:36) које се односе на велику грешницу у дому Симона фарисеја. Непосредно пре него што ће почети да чита Раскољникову из Лизаветине књиге, Соња саговорнику себе одређује управо као „велику грешницу“* – за себе, она је недостојна, но за целину романа, она је носилац људске душевне изванредности какву у *Новом завету* оличавају телесно посрнуле покајнице. Док се у Лукином спису сâм Симон фарисеј надмено опходи према грешници, а подсмешљиво према Исусовом тобожњем несхватању њеног друштвеног профила, Исус фарисеје одређује као оне који су споља чисти, а изнутра „пуни грабежа и злобе“ (Лука 11:39). Насупрот таквој лажности фарисејског моралног разметања, чија је нутрина кварна и празна – издваја се аутентична чистота оне душе која живи под теретом обешчашћеног тела, а исти је случај са Соњом Мармеладовом. Она је, као и јеванђеоске грешнице, делатна чуварка смисла Христовог земаљског послања, што значи да је срж њеног постојања сапатничко и самилосно пожртвовање зарад другог. Раскољников угрожава свој хумани идентитет бесомучним уништавањем туђих живота, а Соња спасава и лечи (одатле потиче и њена везаност за Капернаумова) грешника у кризи зато што за њу други није туђинац, већ је ближњи, а ниједан човек нема права да на себе узме улогу судије. Соњино поступање је исцелитељско у највишем људском смислу, јер њена пажња није

---

* У нашем преводу, након Соњиних речи: „Та ја сам нечасна...“ (стр. 385) недостаје наставак који у оригиналу гласи: *я великая, великая грешница.*

на Раскољниковљевој пукој егзистенцији, коју ће она ионако свуда и до краја пратити, него на пориву да се спасе његов људски лик и подстакне његова савест. Раскољников мора, како Соња истиче, поћи „на страдање“ (стр. 501), то јест не једноставно предати своје тело суду, но изнутра спознати своје огрешење о врхунски закон светости људског живота. Злочинац ће, након признања, свакако физички испаштати у Сибиру, али, што се Соње тиче, ради се о томе да је његова искључива дужност да препозна своје зло и да га покајањем и патњом надвлада. Да ли пак Раскољников пристаје целовито на пут Соњиног јеванђеоског испаштања зарад спасења душе, или другачије: да ли се убица искрено и истински каје за своје злочине?

Иако је, због свог злодела, привремено отпао од људског рода (а, према Соњиним суду, и од Бога), Раскољников ипак од самог почетка свог познанства с Мармеладовљевом ћерком препознаје снагу њеног моралног карактера, што је, парадоксално, у сазвучју с Исусовом оданошћу великој грешници. Протагониста *Злочина и казне* разуме, наиме, да се Соња налази на врху лествице људских вредности, да је на њеном дну Свидригајлов, а да се он сâм налази на размеђи која налаже избор између два животна пута: Соњиног и Свидригајловљевог. Раскољниковљева теорија злочина претпоставља аксиологију која, међутим, драстично одступа од онога што му поручују искуство и осећање: апстракција дели људе на изузетне и ништавне, а живот га усмерава од Свидригајлова и ка Соњи, ка оној особи у којој види Лизаветин лик, то јест жртву свог претходног теоретисања. Раскољников је на раскршћу зато што је угрозио своју човечност, али не непозиво и неповратно, већ му је остављена могућност да уз Соњу и помоћу ње принесе себе свету као великог грешника који се определио за испаштање. За разлику од њега, Свидригајлов је трајно окован гресима чија дубина отвара једино пут ка вечном проклетству: овај злотвор проживљава душевни пакао на земљи, од ког нема излаза осим самоубиства, након чега следи онострана – а не, као у Раскољниковљевом случају, земаљска – казна за грехове. Свидригајловљева

ситуација је непоправљива како због природе његових злочина тако и због одсуства савести у овом људском чудовишту.

Зла Аркадија Ивановича су бројна и иако нису сва фактички потврђена, збир различитих типова сведочанстава о њима чини их несумњивим: мислимо на извештаје других ликова, попут Дуње, признања самог Свидригајлова, његово нечисто предсмртно сновиђење и самоуништитељски начин на који је скончао. И Свидригајлов и Раскољников су злочинци, али је првом ускраћено прочишћење какво је другоме отворено, и то из следећих разлога. Свидригајлов је починитељ најтежег и – религијски, етички и духовно гледано – неопростивог злочина према детету као бићу неукаљане невиности. Потом, он је, насупрот главном антихероју романа, неспособан за катарзу. Такође, Свидригајлов је лишен Соње, односно оне искре која би му трајним људским вредностима проширила материјални хоризонт постојања. Огрешивши се о глувонему девојчицу, која се потом обесила, Свидригајлов је симболички убио лепоту и духовни смисао људског бића, сходно чему за њега нема избављења ни на земљи ни у вечности, а једини могући гест који му преостаје јесте онај крајњег самопорицања. Свидригајлов представља негативни максимум деструктивне секуларности, а ова се огледа у алтернативи коју он у односу на Соњу нуди Раскољникову. Соња се стара за душу као извор вечне, трансматеријалне есенције у човеку, а Свидригајлов предлаже бекство, према томе пуко егзистенцијално решење које убицу окреће од почињеног зла уместо да га са стравом злочина суочи, те које запоставља моралну срж греха ради голог преживљавања у неспокоју. Такав живот, који потискује истину о злу, суштински је лажан, неиздржив, претвара се у проклетство и стога га ни сâм Свидригајлов не може поднети.

Лаж свидригајловљевског предлога, то јест бекства из Европе, потиче од погрешног односа према категорији која одређује човека као умно и морално биће, а то је слобода. Аркадиј Иванович извршава самоубиство зато што више није могао да поднесе своју

животну неслободу од грехова који га море. Његови преступи су неопростиви, али само од природе грешног човека зависи хоће ли остатком своје слободне воље имати снаге да се суочи с огромношћу свог моралног пада, или ће пак поништити и остатак људског у себи тиме што ће живот у затвору, дакле, физичкој неслободи, избегавати зарад привида физичке слободе, а стварног пакла моралног ропства. Као грешна, али по свом карактерном саставу шира и племенитија личност од Свидригајлова, Раскољников нужно мора одбити беду свидригајловљевског бекства (јер то бекство од затворске неслободе истовремено је и бег у неслободу од почињеног злочина) из истог разлога из ког он не мари за новац убијене Аљоне Ивановне.

Мотивацију Раскољниковљевог поступања не одређује одлучујуће материјална реалност, већ одрживост сложене, но поремећене и нечовечне идеје. Драма овог „негативног јунака“, како би га Никола Милошевић назвао у истоименој студији, одвија се на духовном пољу које није сасвим независно од реалистичких контура и социјалног амбијента текста, али је према њима равнодушно. Сама чињеница да је Раскољниковљев проблем духовног, то јест етички преступног порекла – значи и да се лечење тескобе може збивати једино на истом том трансматеријалном нивоу савести, а предводник у приступању животу као питању моралне вредности нипошто није Свидригајлов, али зато јесте Соња. Узгред наглашавамо то да је Порфириј Петровић њен важни посредни помагач, те да се његово поступање стапа са Соњиним апеловањем на Раскољниковљево поцепано биће, које се мора уредити како би се обновила људска целина оболеле личности. Премда руководи полицијском истрагом, Порфириј Петровић – као ни Раскољников – није примарно заинтересован за материјалне факте, већ за студентову душу. Иследник не настоји да изнесе непобитни доказ, него да подстакне злотворово признање као гест његове самоспознаје.

Када пред крај романа Свидригајлов цинично и разорно скрене пажњу Родиону Романовичу на то да није умесно да се висинама

Шилерових идеала размеће онај ко сме „бабама [...] слободно размрсквати главу чиме дохватиш“ (стр. 574), онда потоњи самоубица погађа суштину Раскољниковљеве унутрашње стварности. Овај антихерој је, додуше, уоквирио план свог злочина социјалном збиљом (он је студент који се у собичку налик на мртвачки ковчег злопати за рачун бездушне лихварке, и само је један од многих понижених и увређених у свету текста), али се према домену стварних егзистенцијалних прилика он заправо не управља, већ, напротив, његов надарени дух наводним идеалом настоји да надрасне тривијалност пуког телесног преживљања. Убија се у име болесне духовне представе и испаштаће се кроз морално оздрављење. Околност да је бивши студент након убистава оставио у Аљонином стану главнину новца, а да се на случајно и трапаво покупљену ситнину није осврнуо од момента у ком се тих споредности решио – знак је Раскољниковљеве духовне деформације испод које се ипак крије нутрина заинтересована за племенитост и висину људског чина. Пошто се са жељене висине идеала стровалио у одвратну каљугу насиља према старици и малоумници, Раскољников је постао обичан безвредни злочинац који тек треба да оживи своје душевне потенцијале како би се са дна свог дела уздигао до великог грешника, а потом снагом савести и до сибирског страдалника.

Достојевски, међутим, не пише једноставну линеарну параболу о религијском преображењу злочинца, већ психолошки процес који се огледа у поступности грешниковог болног суочавања са сопственим поразом, као и у неизвесности по питању тога хоће ли се Раскољников предати суду зато што није успео да спроведе ваљану замисао или зато што се покајањем одриче рђаве идеје. Премда интенционално усмерен ка моралној катарзи убице, роман у свом средишту има грешникову кризу, а не његово идеализовано преображење. Сама криза је двојака и везана за Раскољниковљев однос како према властитој идеологији, тако и према убилачком чину. Он упоредо преиспитује квалитет саме идеје чија се стваралачка снага

исцрпљује уништењем другог човека, као и моралну прљавштину свог дела. Сагледавајући себе и своју вредност, антихерој се суочава са сопственом слабошћу, но у различитим аспектима. У првој, мисаоној равни Раскољников проживљава разочарање услед тога што је издао саму идеју не могући да снажно издржи до краја све њене последице: ако је идеја и оправдана, практичним чином Раскољников није потврдио своју натчовечанску силину, већ, супротно томе, своју безначајност и баналност. Како се његово постојање сузило до мисли водиље, коју треба у стварности проверити, он осећа разградњу читавог свог бића: уништивши погрешног (Лизавету), Раскољников разара свој идејно оптерећени идентитет. Ипак, подједнако колико је свом крхкошћу изневерио величину саме идеје Раскољников сматра и да је теорија издала његов карактер. При крају свог последњег општења са злочинцем, Порфириј Петровић изражава уверење да он неће побећи, будући да у своју теорију више не верује (стр. 545). Тај иследников исказ спада међу важније у роману јер јасно формулише природу студентовог „раскола“: урушавање идеје слама свеколики свет појединца који је допустио да преко мере њиме овлада заводљива, опасна и погрешна мисао.

Дакако да Раскољникова оптерећује савест, што је посредовано редукацијом његове свести о злочину у низу ситуација: он испрва не помишља на Лизавету, потом Соњи признаје само убиство Лизавете; објашњавајући смисао свог чина, Раскољников, управо не могући да издржи збиљу самог злочина, мења нагласке: тврди да је убио „начело“ (стр. 332), то јест застарели закон људског света, затим да је убио „само једну ваџ“ (стр. 494), те најзад и да је, у ствари, „себе убио“, а да је зеленашицу усмртио „ђаво“ (стр. 498). Помешана сведочанства којима Раскољников настоји да умањи своје зло, да растерети своју савест и да потисне целину створеног ужаса – указују на то да је, након идеје, протагонисту обузела вредносна и мисаона несигурност. Раскољников се поступно развезује од дијаболичне суморности свог идејног програма, но гаји отпор према наглом

и потпуном опозивању теорије. Уколико се преда државном суду стога што не може да се носи са злочином, онда ће прихватити себе као фигуру слабе воље, али ће моћи да очува значај саме идеје и логику сходно којој је он погрешно јер је и сâм ва̑ш, а не зато што је произвољна подела људи на више и ниже по себи неисправна. Но ако се преда моралном суду и пристане на императив покајања, Раскољников ће тиме признати и своју карактерну слабост и беду теорије којом се водио. Стога се овај злочинац најпре одлучује на чин који је половичан, али ће му ипак отворити врата будућег истинског преумљења: он ће се предати из гађења према Свидригајлову, из поверења у Соњину моралну личност, али такође и из презира према својој, како каже, „нискости и недаровитости“ (стр. 612), а не зато што признаје своје секиром извршено дело као злочин.

Хришћанска вредносна норма опредељује значењско исходиште *Злочина и казне*, али се роман не усмерава насилно ка предвиђеном религијски конотираном циљу, већ је мотивисан сложеном динамиком Раскољниковљеве психе. Овај лик није недвосмислени покајник, већ горди носилац унутрашњег конфликта, који се решава захваљујући Соњи као заступници врлине, а не чистом снагом и вољом самог протагонисте. Наиме, чак и пошто се одлучи на признање злочина, Раскољников се испрва колеба, жели да одустане и напушта полицијску канцеларију, али се унутра враћа суочивши се са Соњиним очајничким погледом у дворишту зграде. Раскољниковљева душевна борба одвија се у неколико фаза. Изгубивши ослонац у климавој идеји, он је дезоријентисан, али невољан да се сасвим одрекне представе о изворној ваљаности свог наопако спроведеног наума. Изгубљеног грешника људском роду враћа Софија Мармеладова, али се повратак одиграва прво споља, а, тек након више година тамничког живота, и изнутра. Наглашено је у епилогу романа да Раскољникова и даље муче неуспех и рањени понос, да се он не каје, него жали због тога што није издржао, те да и у затворској колонији снева о куги која ће поморити све – осим „врло

мало њих изабраних“ (стр. 644). Према томе, њиме још увек влада его, индивидуалистичко слепило наполеонског типа, које за меру свега узима себе, а не особеност и самодовољност другог живог бића. Раскољников је предао своје тело, али не и душу.

До суштинске промене долази притиском величанственог искуства, чија жива непосредност једина има моћ да уклони и заувек уништи бездушну идеју. Реч је о Раскољниковљевој епифанијској спознаји лепоте непоколебљиве љубави, која траје упркос свему – Соњине одане љубави према њему, али и његове према Соњи. Наполеонска идеја раздваја сопство од другог човека, трујући дух мислиоца, а водећи уништењу туђег живота. Студентова мисао погрешна је зато што је изведена из ексклузивитета који отуђује од сржи људског постојања, а то је осећајно усмерење ка другоме. Теза о изузетности поставља границе између себе и другог, а те границе неће срушити нова и другачија мисао, већ стварност међуљудског односа сапатништва и саосећања, дакле брига за другог која надраста пориве ега и ближњег претпоставља сопству. Злочин и казна, насловни појмови, немају у роману Достојевског формално-правна, већ метафизичка значења преступног греха према човечности и испаштања током ког се злотвор изнова враћа у људску заједницу, из које се, уверен у своју изванредност, претходно сâм изопштио. Религијска супстанца *Злочина и казне* заокружена је хришћанском огромношћу Соњине љубави према паломе, те њеном агапистичком преданошћу злочинцу. Прекомерност такве љубави делотворна је и лековита, па она – то је крај романа – *васкрсава* Раскољникова („Али он је васкрсао, и он је знао то, потпуно је то осећао свим обновљеним бићем својим“, стр. 647). Достојевски употребљава хришћанску реч како би нагласио моралну дубину антихеројевог обнављања. Протагониста се огрешио о људску меру, а човечности га враћа неумереност Соњине љубави, као врхунска норма и максимум који тек човека чини човеком.